

واکاوی شاخصه‌های تضمین شفافیت در انتخابات ریاست‌جمهوری (مطالعه ابعاد ناظر به نامزدهای انتخاباتی)

محمد حسن باقری خوزانی^{۱*}، فرامرز عطریان^{۲**}، غلامحسین مسعود^{۳***}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹

نوع مقاله: پژوهشی

DOI: 10.22034/qjplk.2023.1641.1512

چکیده

تعمیم شفافیت به عنوان یکی از شاخصه‌های حکمرانی خوب در همه جنبه‌های حکمرانی نیاز ضروری حکومت‌هاست. قطعاً شفافیت در فرایند برگزاری انتخابات یکی از راه‌های پیمایش این مسیر به شمار می‌آید. بر همین اساس سنجه شفافیت در انتخابات می‌تواند از یک سو نامزدهای انتخاباتی و از سوی دیگر ناظران و مجریان انتخابات را در بر گیرد. بررسی اصل شفافیت در ارتباط با نامزدهای انتخابات می‌تواند ناظر به شرایط انتخاب‌شوندگی، سوابق و مواضع، برنامه‌های اجرایی، اموال و دارایی، هزینه‌های تبلیغات، و وعده‌های انتخاباتی باشد. این مقاله با شیوه توصیفی-تحلیلی اثبات می‌کند که قوانین و مقررات انتخابات ریاست‌جمهوری در ارتباط با شفاف کردن اموال و دارایی، هزینه‌های تبلیغات، و وعده‌های انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری سازوکاری پیش‌بینی نکرده است. ضروری می‌نماید، با توجه به خلأهای قانونی یادشده، مجلس شورای اسلامی مبتنی بر ظرفیت بندهای ۴، ۵، ۸ سیاست‌های کلی انتخابات در حوزه‌های پیش‌گفته قانون‌گذاری کند. واژگان کلیدی: انتخابات ریاست‌جمهوری، حکمرانی خوب، سیاست‌های کلی انتخابات، شفافیت، نامزدهای انتخابات.

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

* Email: mohamadhasan92@yahoo.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. (نویسنده مسئول)

** Email: atrian.f.1001@gmail.com

۳. استادیار گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

*** Email: Dr.gh.masoud@gmail.com

مقدمه

امروزه انتخابات به عنوان یک نهاد حقوقی در بیشتر جوامع سیاسی، که از ساختار مردم‌سالار برخوردارند، نهادینه شده است و مشروع‌ترین ابزار وصول به قدرت و رایج‌ترین شیوه اعمال اراده عمومی در نظام‌های مردم‌سالار محسوب می‌شود. در نظام‌های مختلف دنیا، با توجه به فراگیری و عمومیت حوزه اثرگذاری انتخابات، راهکارها و مؤلفه‌های مختلفی به کار گرفته می‌شود. شفافیت را می‌توان یکی از رویکردهای مؤثر اصلاحی و ارتقایی نظام‌های انتخاباتی تلقی کرد. شفافیت در انتخابات از یک سو شامل نامزدها و احزاب می‌شود و از سوی دیگر شامل حاکمیت، اعم از ناظران و مجریانی که تعیین‌کننده فرایند و نتایج انتخابات هستند. شفافیت در ارتباط با مجریان و ناظران انتخابات ناظر بر شفافیت در شیوه اخذ و شمارش آرا و نیز شفافیت در معیارهای احراز صلاحیت و اعلام دلایل رد صلاحیت نامزدهای انتخاباتی است. شفافیت ناظر بر مسائل مرتبط با نامزدها شامل شرایط انتخاب‌شوندگی، سوابق و مواضع، برنامه‌های اجرایی، اموال و دارایی، هزینه‌های تبلیغات، و وعده‌های انتخاباتی است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، در اصل ۶ قانون اساسی بر ضرورت اداره عمومی کشور از مجرای انتخابات و رأی مردم تأکید شده است. همچنین مطابق مقدمه قانون اساسی «در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایه تشکیل جامعه است بر اساس تلقی مکتبی باید صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت گردند تا حکومت مستضعفین در زمین تحقق یابد». از همین رو قواعد و نظامات انتخابات در نظام جمهوری اسلامی ایران باید به نحوی تعیین شود که بتواند موجب ارتقای شایسته‌گزینی در انتخاب داوطلبان تراز شایسته جمهوری اسلامی و انتخاب اصلح شود و از این رهگذر افزایش سطح اعتماد عمومی مردم به نظام اسلامی را به دنبال بیاورد.

با عنایت به نکات یادشده، این مقاله به دنبال یافتن پاسخ این سؤال است که وضعیت نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران از جهت توجه به شاخصه‌های شفافیت مسائل مرتبط با نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری چگونه ارزیابی می‌شود؟

در مقام اثبات ضرورت انجام دادن این تحقیق باید توجه کرد که علاوه بر اینکه شفافیت مسائل مرتبط با نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری می‌تواند در جهت ارتقای کیفیت انتخابات مفید باشد، این موضوع به صورت پراکنده در «سیاست‌های کلی انتخابات» ابلاغی توسط مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۵ مورد تأکید بوده است. از این جهت لازم است نظام حقوقی آسیب‌شناسی شود.^۱

در خصوص موضوع نوشتار حاضر، پژوهش‌هایی که تاکنون صورت گرفته غالباً ناظر بر شفافیت در هزینه‌های تبلیغاتی نامزدهای انتخاباتی بوده است.^۲ بنابراین، جامعیت این پژوهش نسبت به آثار مشابه و توجه آن به تطبیق ملاک‌های مورد اشاره با سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری وجه بدیع بودن آن را می‌رساند.

برای تحصیل مقصود در این پژوهش، اصل شفافیت در زمینه ۱. شرایط انتخاب‌شوندگی؛ ۲. سوابق و مواضع؛ ۳. برنامه‌های اجرایی؛ ۴. اموال و دارایی؛ ۵. هزینه‌های تبلیغات؛ ۶. و وعده‌های انتخاباتی نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری با شیوه‌توصیفی-تحلیلی ارزیابی شد.

۱. شفافیت شرایط نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری

امروزه دولت‌ها برای انتخاب‌شوندگان شرایط سخت‌تری را در مقایسه با انتخاب‌کنندگان در نظر می‌گیرند و این شرایط به تناسب اهمیت نمایندگی موضوع انتخاب متغیر است (تقی‌زاده، ۱۳۸۵: ۵۸). بر این اساس بدیهی است هر کسی شایستگی نامزدی انتخابات را نخواهد داشت و وضع برخی شروط به منظور تشخیص واجدین شرایط امری ضروری است. قبول این اصل منطقی مستلزم تعیین شرایطی برای انتخاب‌شوندگان در قوانین اساسی یا عادی است. البته این شرایط و معیارها نیز خود تابعی از مطالبات ارزشی و اخلاقی عموم جامعه است (فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۷: ۳۰). مثلاً، در قوانین اساسی برخی از کشورها علاوه بر درج موضوعات کلان انتخابات، از جمله حق رأی و نوع نظام انتخاباتی، برخی از شرایط انتخاب‌شوندگان، از جمله سن، نیز تعیین شده است (ماسکیو و بلز، ۱۳۹۰: ۵۲۳). اما صرف نظر از اینکه شرایط انتخاب‌شوندگان در قانون اساسی یا قوانین انتخاباتی کشورها تعیین شود، این شرایط باید به نحوی روشن، شفاف، عینی، و کمی باشد که نهاد ناظر بر انتخابات در مقام بررسی آن‌ها دچار برداشت‌ها و سلیقه‌های گوناگون نشود. قانون‌گذار اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۱۱۵ قانون اساسی شرایط داوطلبان ریاست‌جمهوری را تعیین کرده است. به موجب این اصل «رئیس‌جمهور باید از میان رجال مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند انتخاب گردد: ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مدیر و مدبر، دارای حسن سابقه و امانت و تقوا، مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور». در حال حاضر نیز آنچه در ارتباط با شرایط نامزدهای ریاست‌جمهوری در قوانین و مقررات انتخاباتی قابل مشاهده است همان شرایط مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی است. موارد یادشده در ماده ۳۵ قانون انتخابات ریاست‌جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ مجلس شورای اسلامی، عیناً تکرار شده است.^۳ این در حالی است که با استناد به کیفی بودن شرایط مصرح در اصل ۱۱۵ و تأکید بندهای متعدد سیاست‌های کلی انتخابات، از جمله بندهای ۱۰^۴ و ۱۰-۱ و ۲-

۱۰، مجلس شورای اسلامی می‌تواند به استناد اصل ۷۱ قانون اساسی، علاوه بر تعیین شرایط عمومی رئیس‌جمهور، معیارها و شرایط رئیس‌جمهور را در چارچوب اصل ۱۱۵ و سایر اصول این قانون به شکل دقیق‌تر و شفاف تعیین کند. رویه شورای نگهبان به عنوان نهاد دادرسی اساسی در سال‌های قبل نشان از این دارد که این نهاد شرایط مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی را حصری دانسته و در مقام تطبیق مصوبات مجلس با شرع و قانون اساسی مصوباتی را که در جهت اضافه کردن برخی از شرایط به اصل یادشده بوده است مغایر با قانون اساسی اعلام کرده است.^۵ اما مبتنی بر اظهار نظر شورای نگهبان راجع به «طرح اصلاح قانون انتخابات ریاست‌جمهوری» مصوب ۱۳۹۹/۱۰/۲۱ می‌توان استنباط کرد که پس از سال‌ها حصری نبودن شرایط رئیس‌جمهور به موارد مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی با رعایت قیودی پذیرفته شده است. در واقع، مجلس در زمینه تعیین شرایط عمومی - همچون حداقل و حداکثر سن، حداقل مدرک تحصیلی، نداشتن محکومیت کیفری مؤثر یا محکومیت در جرایم خاص (اقتصادی، انتخاباتی، امنیتی، و ...)، کارت پایان خدمت یا معافیت، و نظایر آن - در جهت بیشتر شدن شفافیت شرایط نامزدهای ریاست‌جمهوری صالح دانسته شده است (باقری خوزانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۲).

۲. شفافیت سوابق و مواضع نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری

منظور از شفافیت سوابق و مواضع نامزدهای انتخابات در معرض قرار گرفتن سوابق و مواضع نامزدهای انتخابات برای عموم مردم و انتخاب‌کنندگان است تا آن‌ها بتوانند با آگاهی بیشتر نامزد مطلوب خود را انتخاب کنند (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری، ۱۳۹۸: ۱۶). بررسی سوابق نامزدهای انتخاباتی توسط انتخاب‌کنندگان امری مجزا از بررسی سوابق نامزدهای انتخابات توسط نهادهای نظارتی بر انتخابات است. نامزدهای انتخاباتی باید هنگام ورود به عرصه انتخابات سوابق و عملکردهای خود را در معرض نقد دیگران بگذارند. با این کار، مردم می‌توانند متناسب با سوابق کاری هر نامزد، علاوه بر ارزیابی توان وی در تصدی این مسئولیت خطیر، سیاست‌های کاری و خط‌مشی او را نیز در صحنه عمل دریابند و انتخاب خود را صرفاً تحت تأثیر شعارها و تبلیغات انتخاباتی انجام ندهند (حبیب‌نژاد و داودی، ۱۳۹۷: ۷۴). علاوه بر سوابق و مواضع گذشته نامزدهای انتخابات، اظهار نظرها و مواضع آن‌ها در ایام برگزاری انتخابات نیز می‌تواند یکی از جلوه‌های شفاف‌سازی باشد و جهت‌گیری‌های نامزدهای انتخاباتی در مورد موضوعات و مسائل مختلف را نمایان سازد. در ایالات متحده آمریکا سامانه‌ای طراحی شده که با ثبت اظهارات و مواضع نامزدهای انتخاباتی زمینه مطالبه مردم و پاسخگویی مسئولان را در زمان بعد از انتخابات فراهم می‌سازد.^۶ همچنین

در سامانه‌ای دیگر نظرات نامزدها در مورد موضوعات مختلف به صورت نموداری با تحلیل‌های متفاوت ارائه شده است.^۷ در نظام حقوقی ایران سوابق نامزدها از چنان اهمیتی برخوردار است که مقنن اساسی در اصل ۱۱۵ یکی از شرایط رئیس‌جمهور را داشتن حسن سابقه قرار داده است.^۸ گفتنی است مجلس شورای اسلامی در تبصره ۳ ماده ۱ «طرح اصلاح قانون انتخابات ریاست‌جمهوری» مصوب ۱۳۹۹/۱۰/۲۱ جهت ارزیابی شرط «حسن سابقه» مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی مقرر کرده بود: «داوطلبان ریاست‌جمهوری موظف‌اند به هنگام ثبت‌نام سوابق قابل ارزیابی در خصوص تصدی مسئولیت‌ها و مدیریت‌های محوله را ارائه دهند». شورای نگهبان نیز این الزام را معایر با قانون اساسی اعلام نکرد.^۹ در حال حاضر نیز مطابق ماده ۲ مصوبه شورای نگهبان مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۸ در ارتباط با «تعریف و اعلام معیارها و شرایط لازم برای تشخیص رَجُل سیاسی و مذهبی» نامزدها مکلف‌اند سوابق کافی و قابل ارزیابی خود را به شورای نگهبان ارائه دهند.^{۱۰} به نظر می‌رسد اگرچه در قانون اساسی و اسناد انتخاباتی سوابق نامزدها مورد توجه قرار گرفته است، باید قوانین و مقررات انتخابات ریاست‌جمهوری به نحوی اصلاح و تکمیل شود که علاوه بر اشراف نهاد ناظر بر انتخابات در زمینه سوابق نامزدها مردم نیز بتوانند به شکل دقیق از این سوابق مطلع شوند. مستمسک این برداشت، بند ۸^{۱۱} سیاست‌های کلی انتخابات است. یکی دیگر از محاسن روشن بودن سوابق نامزدهای ریاست‌جمهوری ناظر به اصل «پاسخگویی انتخاباتی» است. مطابق با این اصل، از نامزدهای انتخابات خواسته می‌شود، در زمان انتخابات، گزارش عملکرد خود یا مسئولان منصوب‌کرده خود، طی دوره تصدی قبلی، را ارائه دهند. به عبارت دقیق‌تر، این انتخابات مجدد است که فرصتی برای پاسخگویی انتخاباتی فراهم می‌آورد. در واقع، سیاستمداران تا زمانی که امکان انجام دادن اقداماتی در مقام یک مسئول دولتی را نداشته باشند سابقه عملکردی ندارند تا در قبال آن پاسخگو باشند (گودوین گیل، ۱۳۷۹: ۱۴۵). بر همین اساس از آنجا که در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران و به موجب اصل ۱۱۴^{۱۲} قانون اساسی رئیس‌جمهور به صورت متوالی برای یک دوره دیگر نیز می‌تواند انتخاب شود، این امکان وجود دارد که اگر رئیس‌جمهور در انتخابات جدید به عنوان نامزد انتخابات شرکت کند در قبال اقدامات و سوابق گذشته خود در مقابل مردم پاسخگو باشد.

۳. اعلام برنامه‌های نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری

برنامه‌ریزی به قصد دستیابی به هدفی صورت می‌گیرد و برای این منظور اقدام‌های لازم با نظم و ترتیبی خاص به دنبال هم پییده می‌شوند (Hall, ۲۰۰۲: ۱). به عبارت دیگر، برنامه‌ریزی تصور آینده‌ای دلخواه و راه‌های عملی دست یافتن به آن است (اکاف به نقل از

توفیق، ۱۳۹۱: ۵۳) که ضمن ترسیم اهداف مطلوب در یک دوره زمانی معین طرق نیل به هر یک و ابزار تحقق آن‌ها نیز باید به طور دقیق معلوم شود (طحان‌نظیف و هادی‌زاده، ۱۳۹۷: ۴). با وجود اینکه برنامه‌های اجرایی نامزدهای انتخابات قرابت نزدیکی با وعده‌های انتخاباتی دارد، این دو موضوع را باید از یک‌دیگر تفکیک کرد. در ارتباط با اعلام برنامه‌های نامزدهای انتخابات باید گفت در برخی از کشورها سامانه‌هایی مورد استفاده قرار گرفته که با توجه به قرابت فکری و بررسی تعامل نظری شهروندان با نامزدها به رأی‌دهندگان برای یک تصمیم‌گیری دقیق‌تر کمک می‌کنند. سامانه‌های یادشده سؤال‌هایی را درباره مسائل مهم کشور، همچون اقتصاد و فرهنگ و ... مطرح می‌کنند و بر اساس پاسخی که مخاطب می‌دهد نزدیک‌ترین کاندیدا به دیدگاه‌های رأی‌دهنده را معرفی می‌کند. این سامانه‌ها و موارد مشابه آن برای سی و یک کشور- از جمله برزیل، کلمبیا، ژاپن، دانمارک، هندوستان، ونزوئلا- فعال است (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری، ۱۳۹۸: ۱۹). در ارتباط با اعلام برنامه‌های نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری در نظام حقوقی کشور ایران باید گفت مبتنی بر اصول ۱۲۶ و ۱۳۴ قانون اساسی، لزوم داشتن برنامه و ارائه آن توسط رئیس‌جمهور به مردم و نهاد ناظر بر انتخابات قابل برداشت است. در اصل ۱۲۶ قانون اساسی با عنایت به قرینه واژه بودجه در کنار برنامه می‌توان نتیجه گرفت مسئولیت این دو موضوع در کنار هم به رئیس‌جمهور واگذار شده است. همچنین رئیس‌جمهور مستقیم مسئولیت امور برنامه و بودجه را بر عهده دارد و قانون‌گذار رأساً نمی‌تواند برای این موضوعات وزارتخانه یا مؤسسه دولتی یا شرکت دولتی تأسیس کند (بانکی، ۱۳۶۵: ۴۹). به موجب اصل ۱۳۴ قانون اساسی، رئیس‌جمهور با همکاری وزیران برنامه و خط‌مشی دولت را تعیین و قوانین را اجرا می‌کند؛ یعنی رئیس‌جمهور در مقام رئیس دولت، پس از مشورت و برخورداری از همکاری وزرا، برنامه‌های دولت خود را ارائه می‌کند. برنامه‌های دولت به صورت پیشینی به مردم و نمایندگان آن‌ها در مجلس شورای اسلامی عرضه می‌شود و مبنای رأی اعتماد مجلس به دولت خواهد بود.

ارائه برنامه توسط دولت در ابتدای تشکیل آن در ماده ۲۰۴ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس^{۱۶} مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته و رئیس‌جمهور مکلف شده هنگام معرفی وزیران برنامه‌های دولت را نیز به مجلس تسلیم کند (هاشمی، ۱۳۸۶: ۱۵۷ - ۱۵۸). بنابراین، ضروری می‌نماید افرادی که در رقابت‌های انتخاباتی وارد می‌شوند، پیش از تکیه زدن بر چنین جایگاهی، برنامه و نقشه اجرایی کشور را تهیه کنند و آن را در معرض دید همگان قرار دهند. این موضوع می‌تواند برای سنجش میزان توانایی رئیس‌جمهور، در مقام بالاترین مقام اجرایی کشور، سنجه

مناسبی باشد. در قوانین و مقررات انتخابات ریاست‌جمهوری حکمی مبنی بر اعلام برنامه‌های نامزدهای ریاست‌جمهوری به شکل خاص وجود نداشته و نامزدها الزام و تکلیف قانونی از این حیث ندارند. مطابق ماده ۶۵^{۱۷} «قانون انتخابات ریاست‌جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ مجلس شورای اسلامی، نامزدهای انتخابات در ارائه برنامه از طریق صداوسیما اختیار دارند و می‌توانند برنامه‌های خود را در اختیار عموم قرار دهند. تجربه اجرای برنامه‌های تبلیغاتی و مناظرات انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری در صداوسیما گواه این موضوع است که در بیشتر موارد نامزدها به ذکر کلیات اکتفا می‌کنند و راه‌حل مشکلات و مسائل اجرایی کشور را به شکل جزئی بیان نمی‌کنند (بهداری جهرمی و باقری خوزانی، ۱۳۹۷: ۶۵). گفتنی است در بند ۶ ماده ۲ مصوبه شورای نگهبان در «تعریف و اعلام معیارها و شرایط لازم برای تشخیص رجل سیاسی، مذهبی و مدیر و مدبر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری»^{۱۸} مقرر شده است: «ارائه برنامه‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی در چارچوب صلاحیت و اختیارات قوه مجریه مبتنی بر اسناد بالادستی از جمله قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام». در ارتباط با بند یادشده باید بیان کرد اولاً تا پیش از تصویب این مصوبه در قوانین و مقررات انتخابات ریاست‌جمهوری موضوع ارائه برنامه‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی نامزدهای ریاست‌جمهوری پیش‌بینی نشده بود و در نتیجه این مصوبه را می‌توان گام مهمی در جهت الزام به داشتن برنامه و نقشه راه توسط نامزدهای ریاست‌جمهوری و ارائه آن‌ها دانست. ثانیاً، همان‌طور که اشاره شد، ارائه برنامه می‌تواند میزان انطباق آن‌ها را با اختیارات و صلاحیت‌های قانونی شناخته‌شده رئیس‌جمهور نمایان سازد. به همین دلیل، شورای نگهبان نامزدهای ریاست‌جمهوری را ملزم کرده است که برنامه و خط‌مشی خود را در چارچوب صلاحیت و اختیارات قوه مجریه ارائه کنند. ثالثاً آنچه از بند اشاره‌شده فهم می‌شود آن است که شورای نگهبان تطبیق برنامه‌های نامزدها را با اسناد بالادستی، از جمله قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام، لازم و ضروری می‌داند. به نظر می‌رسد ارائه برنامه و خط‌مشی اجرایی نامزدهای انتخابات به شورای نگهبان با ارائه این برنامه‌ها به عموم مردم و شرکت‌کنندگان در انتخابات نیز قابل جمع است. زیرا شورای نگهبان در جایگاه نهاد ناظر بر احراز صلاحیت‌های داوطلبان ریاست‌جمهوری برنامه‌های ارائه‌شده را در جهت تطبیق معیارهای لازم جهت تشخیص رجل سیاسی، مذهبی، مدیر و مدبر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری مورد سنجش قرار می‌دهد و مردم نیز از بین کسانی که دارای شرایط مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی هستند و مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفته‌اند، مطابق با تشخیص خود، بهترین برنامه ارائه‌شده را انتخاب می‌کنند. در نهایت، باید گفت یکی از راهکارهای افزایش مشارکت و حضور آگاهانه مردم در انتخابات^{۱۹}، که مورد

تأکید سیاست‌های کلی انتخابات نیز قرار گرفته، اعلام برنامه‌های اجرایی نامزدهای انتخابات است. چون در شرایطی عموم سلیق می‌توانند در انتخابات شرکت کنند که با برنامه‌های مختلف و متعدد از سوی نامزدها مواجه شوند و به زعم خود بهترین برنامه مطابق با سلیقه خود را بیابند و آنگاه در انتخابات شرکت کنند.^{۲۰} به عبارت دیگر می‌توان گفت به‌رغم اینکه شرکت‌کنندگان در انتخابات به نامزد انتخاباتی مورد نظر خود رأی می‌دهند، در واقع، رأی آن‌ها به یک برنامه و نقشه راه کلی و آینده‌نگر برای حل و فصل مشکلات و مسائل مطرح در سطح جامعه است (عالی‌پور، ۱۳۹۴: ۷۲).

۴. شفافیت اموال و دارایی نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری

نظارت مالی بر مسئولان سبب افزایش اعتماد شهروندان به مسئولان خواهد شد. زیرا روشن شدن اقدامات و تصمیمات کارگزاران شائبه فساد آن‌ها را نزد مردم از بین خواهد برد. شفافیت اموال و دارایی‌های نامزدهای انتخابات از دو بعد اهمیت دارد. اول آنکه با اعلام عمومی میزان اموال و دارایی و درآمدهای نامزد مردم شناخت بهتری از وی پیدا می‌کند و از خاستگاه اجتماعی و نوع نگاه او به مسائلی نظیر ثروت‌اندوزی، اشرافیت‌گرایی، و رسیدگی به محرومان آگاه می‌شوند. ثانیاً با ثبت این اموال و دارایی‌ها و مقایسه آن‌ها در ابتدا و انتهای دوره تصدی مسئولیت گام بزرگی در راه مبارزه با فساد و مال‌اندوزی مسئولان برداشته می‌شود و از سوءاستفاده افراد از جایگاه‌های حاکمیتی جلوگیری به عمل می‌آید. در کشور آمریکا به موجب ماده ۳۳ قانون اخلاق در دولت، مصوب ۱۹۷۸، کاندیداهای انتخابات باید ظرف یازده روز از اعلام نامزدی خود گزارش اموال و دارایی‌های خود را به کمیته استانداردهای رفتار حرفه‌ای ارائه دهند. کمیته همه گزارش‌ها را از بعد کامل بودن، تطبیق با قوانین و مقررات، و ارائه در فرجه اعلام‌شده بررسی می‌کند. گزارش‌ها ظرف یازده روز پس از تاریخ تکمیل باید به آگاهی عموم برسد. در فرانسه نیز مطابق دستور ۵۱ قانون مدیریت انتخاباتی، مصوب ۲۰۰۶، دخل و خرج احزاب باید در کمیسیون انتخاباتی ثبت شود (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۹۸: ۱۲).

در نظام جمهوری اسلامی ایران، به موجب اصل ۱۴۲ قانون اساسی، رسیدگی به دارایی مسئولان کشور توسط رئیس قوه قضاییه، قبل و بعد از خدمت آنان، مورد رسیدگی قرار می‌گیرد تا برخلاف حق افزایش نیافته باشد. گفتنی است در جریان تصویب اصل یادشده برخی از اعضای مجلس بررسی نهایی خبرگان قانون اساسی، در دفاع از این اصل، به نامه حضرت امیرالمؤمنین(ع) به مالک اشتر استناد کردند و بر این باور بودند که «در جایی که مظان خیانت و جور است» باید اقدامات پیشگیرانه اتخاذ کرد (صورت مشروح مذاکرات مجلس

بررسی نهایی قانون اساسی، ۱۳۶۴: ۱۲۸۷). بنابراین از این حیث اعلام دارایی اموال نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری به شکل قانونمند برای مردم قابل توجه است. در نظام حقوقی ایران قوانینی که در حوزه شفافیت و اعلام اموال و دارایی مورد شناسایی قرار گرفته ناظر به مقامات و مسئولان و کارگزاران است و نه نامزدهای انتخابات. ^{۲۱} البته در ادوار گذشته مجلس شورای اسلامی طرح‌هایی را می‌توان یافت که در آنها داوطلبان انتخابات ملزم به اعلام لیست همه دارایی‌های منقول و غیر منقول خود و همسر و فرزندان خود همراه فرم ثبت‌نام شده بودند. اما، طرح‌های یادشده نهایتاً لباس قانون بر تن نکردند. ^{۲۲} در اسناد انتخاباتی ایران، در ارتباط با اعلام اموال و دارایی نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری، تا کنون مقرر خاصی به تصویب نرسیده است؛ هرچند مستند به برخی از اصول قانون اساسی و سیاست‌های کلی انتخابات این مهم قابل اثبات است. به موجب اصل ۱۱۵ قانون اساسی رئیس‌جمهور باید از بین رجال سیاسی و مذهبی انتخاب شود و امانت‌دار و باتقوی باشد. شورای نگهبان در ماده ۲۳^۲ مصوبه خود، در ارتباط با تعریف رجل سیاسی و مذهبی، سابقه تصدی حداقل مجموعاً چهار سال در مناصب مهم- از جمله معاونان رؤسای قوای سه‌گانه، اعضای شورای عالی امنیت ملی، اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، و ... را از شرایط و معیارهای لازم جهت تشخیص رجل سیاسی مذهبی و مدیر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری قرار داده است. بر همین اساس می‌توان گفت از آنجا که افراد تعیین‌شده در این مصوبه قبلاً در دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی و دولتی مشغول خدمت بوده‌اند و به نحوی از انجا از بودجه عمومی کشور و بیت‌المال استفاده کرده‌اند و به واسطه جایگاه خود در نهادهای دولتی ارتباطات وسیعی با مراکز قدرت و ثروت داشته‌اند، ضروری می‌نماید در مینه اموال و دارایی‌های خود شفاف‌سازی کنند. بدیهی است فراهم شدن سازوکارهای نظارت عمومی سبب افزایش اعتماد شهروندان به حکومت می‌شود و زمینه مشارکت آنان را در مسائل مختلف اجتماعی فراهم می‌سازد (قلی‌پور، ۱۳۸۴: ۱۲۳). گزاره‌های متعددی از سیاست‌های کلی انتخابات نیز به شکل مستقیم و غیر مستقیم ضرورت قانون‌گذاری توسط مجلس شورای اسلامی را در این حوزه نمایان می‌سازد؛ از جمله این موارد می‌توان به ارتقای سطح شناخت و آگاهی به منظور افزایش مشارکت و حضور آگاهانه و بانشاط مردم و کمک به انتخاب اصلاح، ارتقای شایسته‌گزینی همراه با زمینه‌سازی مناسب در انتخاب داوطلبان تراز شایسته جمهوری اسلامی ایران، تعیین دقیق معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان در چارچوب قانون اساسی و سلامت اخلاقی- اقتصادی، و رعایت قسم‌نامه توسط نامزدهای انتخابات اشاره کرد. ^{۲۴}

در انتخابات اخیر که در کشور برگزار شده این مطالبه از سوی مردم بروز و ظهور بیشتری داشته است. از همین رو برخی از نامزدهای انتخابات، بدون الزام قانونی و تحت تأثیر افکار عمومی یا حتی برای جلب آرای شرکت‌کنندگان در انتخابات، دست به انتشار عمومی اموال و دارایی‌های خود زده‌اند. مثلاً در دوازدهمین دوره انتخابات ریاست‌جمهوری یکی از نامزدهای انتخابات لیست اموال و دارایی خود را در اختیار رسانه‌های گروهی و مردم قرار داد تا عموم مردم از اموال و دارایی ایشان باخبر باشند (بهادری جهرمی و باقری خوزانی، ۱۳۹۷: ۴۴).

نکته دیگر آنکه اعلام دارایی‌ها و اموال نامزدهای انتخابات در بسترهای قانونی^{۲۵} و در ایام تبلیغات انتخاباتی راستی‌آزمایی می‌شود. این امر از یک سو می‌تواند ابزاری بازدارنده در جهت اظهار نظر خلاف واقع نامزدهای انتخابات باشد و از سوی دیگر موجب می‌شود نامزدهای رقیب نتوانند درباره نامزدهای پاک‌دست که در گذشته فساد مالی و اقتصادی نداشته‌اند شایعه‌سازی کنند و آن‌ها را با تبلیغات ناصحیح از عرصه رقابت خارج سازند. ممنوعیت تخریب نامزدهای انتخاباتی در بند ۵^{۲۶} سیاست‌های کلی انتخابات نیز مورد توجه قرار گرفت و از این رهگذر نیز می‌توان لزوم وضع قوانین و مقررات خاص در ارتباط با شفافیت اموال و دارایی نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری را برداشت کرد. همچنان که در بند ۸ همان سند «تعیین قواعد و ضوابط رقابت سیاسی سالم» نیز می‌تواند اشاره‌ای دیگر بر اهمیت موضوع باشد.

۵. شفافیت هزینه‌های تبلیغات انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری

یکی از دغدغه‌های مهم کاندیداها در کارزار انتخابات تأمین مالی هزینه‌های تبلیغات است. آنان همواره سعی در تأمین مالی هزینه‌های گزافی دارند که در رقابت‌های انتخاباتی و جلب آرای مردم مصروف می‌دارند. هزینه‌های تبلیغات و نیز تأمین مالی مبارزات انتخاباتی ارتباط گسترده‌ای با فساد مالی، سلامت انتخابات، رانت‌خواری و رانت‌جویی، اسراف و تبذیر، پول‌شویی و جرایم سازمان‌یافته، دستبرد به بیت‌المال، کاهش یا افزایش تخلفات و جرایم انتخاباتی، سوءاستفاده از اموال و امکانات دولتی، اشرافی‌گری و سرمایه‌داری، و ... دارد و شفافیت هزینه‌های انتخاباتی تأثیرات مهمی بر هر یک از موارد یادشده خواهد داشت (گودوین گیل، ۱۳۷۹: ۱۴۵). عدم شفافیت هزینه‌های تبلیغاتی و نیز عدم تعیین سقفی برای این هزینه‌ها باعث می‌شود افراد دارای صلاحیت و اهلیت کمتر اما امکانات زیاد دامنه تبلیغات خود را گسترش دهند و آرای بیشتری را جذب کنند و در عوض افراد دارای صلاحیت و وجاهت بیشتر اما امکانات کمتر از صحنه رقابت خارج شوند (مصطفی‌زاده، ۱۳۹۷: ۸۵). تأمین هزینه‌های انتخاباتی گاهی در قالب پول‌شویی صورت می‌گیرد. اگر منابع مالی هزینه‌های انتخاباتی کاندیداها شفاف شود و نهاد ناظر بر انتخابات این موضوع را کنترل کند، تأثیر بسزایی

در کاهش پول‌شویی خواهد داشت و جلوی ارتکاب این عمل توسط کاندیداها و نیز نفوذ مرتکبان این پدیده شوم و نامشروع در انتخابات و کسب امتیازات مالی و سیاسی و اقتصادی نامشروع بعدی توسط آن‌ها گرفته خواهد شد (شمس ناتری، ۱۳۸۲: ۹۱). بر اساس قانون انتخابات روسیه، همه افراد و سازمان‌ها می‌توانند در جهت تأمین مالی کاندیداها مشارکت کنند؛ اما برخی از آن‌ها از این جهت ممنوع شده‌اند که عبارت‌اند از: دولت‌های خارجی، شرکت‌های خارجی، افراد بیگانه، سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های تجاری روسی با بیش از ۳۰ درصد سرمایه خارجی، خیریه‌ها و سازمان‌های مذهبی (کدخدایی، ۱۳۸۱: ۴۷). در کشور انگلستان نیز نامزدها باید نماینده‌ای را جهت پرداخت و مسئولیت هزینه‌های خود منصوب کنند و ظرف سی و پنج روز بعد از انتخابات حساب مبالغ هزینه‌شده را ارائه دهند؛ اما درباره احزاب سیاسی شرکت‌کننده در انتخابات چنین محدودیتی وضع نشده است^{۲۷} (سیفی و همکاران، ۱۳۷۹: ۹۷). در نظام انتخاباتی فرانسه، که تأمین مالی هزینه‌ها مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است^{۲۸}، نه تنها هزینه‌های انتخاباتی بلکه مساعدت مالی انتخاباتی نیز محدود و مقررات سختگیرانه‌ای در خصوص افشای هزینه‌ها و منشأ آن‌ها مقرر شده است. همچنین، در سال ۱۹۹۵ میلادی قانون‌گذار فرانسه طی مصوبه‌ای حمایت و تأمین مالی توسط شرکت‌ها را برای احزاب سیاسی و رقابت‌های انتخاباتی ممنوع کرد (کدخدایی، ۱۳۸۶: ۱۹۳). در ایران، با توجه به اصل ۴۳ قانون اساسی، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر منع اسراف و تبذیر در همه شئون مربوط به اقتصاد- اعم از مصرف، سرمایه‌گذاری، توزیع، خدمات- و نیز جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور استوار است. شفاف‌سازی هزینه‌های انتخاباتی و نظارت مالی بر آن ارتباطی تنگاتنگ با تحقق آمال و اهداف مورد نظر قانون اساسی دارد. چون نظارت مالی بر هزینه‌های انتخاباتی نقش مهمی در جلوگیری از نفوذ بیگانگان و پیشگیری از اسراف و تبذیر و حفظ بیت‌المال دارد. در بند ۴ «سیاست‌های کلی انتخابات» نیز مقرر شده است: «تعیین حدود و نوع هزینه‌ها و منابع مجاز و غیر مجاز انتخاباتی، شفاف‌سازی منابع و هزینه‌های انتخاباتی داوطلبان و تشکل‌های سیاسی و اعلام به مراجع ذیصلاح و اعمال نظارت دقیق بر آن و تعیین شیوه و چگونگی برخورد با تخلفات مالی.» یکی از قوانینی که در همین زمینه به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده «قانون شفافیت و نظارت بر تأمین مالی فعالیت‌های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی» مصوب ۱۳۹۸/۱۱/۰۶ است. البته این قانون فقط ناظر به نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی است. در قانون انتخابات ریاست‌جمهوری مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ صرفاً مقررات پراکنده و محدودی در خصوص هزینه‌های تبلیغات انتخاباتی وجود دارد. در قانون «اصلاح ماده واحده الحاقی به قانون انتخابات مجلس شورای

اسلامی» مصوب ۱۳۷۰/۰۵/۰۶ شیوه‌های تبلیغات انتخاباتی نامزدها و احزاب سیاسی (استفاده از پلاکارد، کاروان‌های تبلیغاتی، ...) محدود شده است که در خصوص ریاست‌جمهوری نیز اجرا می‌شود. بر اساس ماده ۶۱ قانون انتخابات ریاست‌جمهوری، استفاده از وسایل و سایر امکانات دولتی و مؤسسات و نهادهایی که از بودجه عمومی استفاده می‌کنند و نیز مؤسسات و نهادهایی که دارایی آن‌ها از اموال عمومی است در انتخابات ریاست‌جمهوری ممنوع شده است. با عنایت به مطالب یادشده، ضروری می‌نماید مجلس شورای اسلامی همان‌طور که در ارتباط با شفاف شدن هزینه‌های تبلیغات نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی قانون خاص به تصویب رسانده است، با هدف تحقق بندهای ۴ و ۶ و ۲۹ و ۳۰ سیاست‌های کلی انتخابات، در مورد شفافیت هزینه‌های تبلیغات نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری نیز قانون وضع کند.

۶. شفافیت وعده‌های نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری

وعده انتخاباتی عبارت است از وعده و تعهد و قولی که نامزد تصدی یک پست سیاسی به منظور جلب نظر و رأی انتخاب‌کنندگان و به جهت برانگیختن ایشان به حمایت از خود ابراز و اعلان می‌دارد (احسانی، ۱۳۹۶: ۸). امروزه وعده‌محوری به یک رویه عمومی در تبلیغات انتخاباتی تبدیل شده است که عدم شفافیت در آن می‌تواند آثار نامطلوبی همراه داشته باشد؛ از جمله این آثار می‌توان به ایجاد یأس و سرخوردگی در جامعه، کاهش اعتماد مردم به مسئولان در صورت عدم تحقق وعده‌های ارائه‌شده، برهم زدن نظام قانونی و اداره صحیح کشور از طریق ارائه وعده‌های خارج از چارچوب، و تلاش در جهت تحقق آن‌ها اشاره کرد (اسماعیلی و حبیب‌نژاد، ۱۳۹۶: ۱۴۸). شعارهای انتخاباتی نیز منبعث از وعده‌هایی است که نامزدها در عرصه رقابت خود با دیگر نامزدها مطرح می‌کنند تا وعده و پیام تبلیغاتی به نحو بهتری در ذهن مخاطبان بنشیند و به سرعت تداعی‌گر حزب یا نامزد مورد نظر باشد (محمدیان، ۱۳۸۵: ۲۵). برخی از کشورها سازوکارهایی را جهت شفاف‌سازی، اعتبارسنجی، و نظارت بر میزان تحقق وعده‌های نامزدهای انتخابات ایجاد کرده‌اند. در کشور استرالیا سامانه‌ای به ثبت و بررسی وعده‌ها و برنامه‌های اشخاص و احزاب می‌پردازد.^{۳۱} در آمریکا نیز وب‌سایتی برای وعده‌های انتخاباتی رؤسای جمهور طراحی و راه‌اندازی شده که از جمله دسته‌بندی‌های آن می‌توان به ۲۵ وعده مهم رؤسای جمهور، تقسیم‌بندی بر اساس موضوع، وعده‌های اجراشده، وعده‌های شکست‌خورده، و وعده‌های در حال اجرا اشاره کرد.^{۳۲} در کشور هندوستان این وعده‌ها در موضوعاتی از قبیل آموزش، بهداشت، و ... بررسی می‌شود. در این سامانه‌ها، وعده‌ها به چند دسته وعده‌های اجراشده، دارای پیشرفت کافی، عدم پیشرفت کافی، برنامه‌های

درصد اجرا، و برنامه شکست‌خورده از یک‌دیگر تفکیک شده‌اند^{۳۳} (گزارش مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری، ۱۳۹۸: ۹). در ارتباط با وعده‌های انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری در نظام حقوقی ایران باید بیان کرد اولاً با مراجعه به قانون اساسی می‌توان مبانی را در خصوص جایز نبودن وعده‌های دروغین انتخاباتی و لزوم مقابله با آن استنباط کرد. مثلاً مبتنی بر اصل ۲ قانون اساسی^{۳۴} پایه‌های ایمانی نظام جمهوری اسلامی توحید و معاد و کرامت انسانی است. بنابراین وعده‌های مبهم و غیر واقعی و غیر قانونی مصداق تضاد با پایه‌های ایمانی نظام جمهوری اسلامی ایران است. همچنین مستنبط از بند ۱ اصل ۳ قانون اساسی^{۳۵} وعده‌های دروغین برخلاف فضایل اخلاقی و ایمان و تقواست و یکی از مصادیق فساد و تباهی است که باید با آن مبارزه کرد. همچنین مطابق اصل ۱۲۱ قانون اساسی رئیس‌جمهور سوگند یاد می‌کند: «خود را وقف خدمت به مردم و اعتلای کشور، ترویج دین و اخلاق، پشتیبانی از حق و گسترش عدالت سازد». بدون شک، اعلام وعده‌های دروغین در انتخابات نه تنها با ترویج دین و اخلاق مغایرت دارد، بلکه آن‌ها را دچار ضعف و تزلزل می‌کند. مبتنی بر بند ۵^{۳۶} «سیاست‌های کلی انتخابات» دادن وعده‌های خارج از اختیارات قانونی توسط نامزدهای انتخابات ممنوع است. از آنجا که صرف ممنوعیت، نمی‌تواند ضمانت اجرای کافی جهت پرهیز از وعده‌های خارج از اختیارات قانونی نامزدهای انتخابات باشد و مصداق بارز اجرای سیاست‌های کلی قانون‌گذاری است (اسماعیلی و منصوریان، ۱۳۹۱: ۱۴) مجلس شورای اسلامی باید ضمانت اجرای قانونی مناسب و بازدارنده برای وعده‌های خارج از اختیارات قانونی نامزدهای ریاست‌جمهوری پیش‌بینی کند. مثلاً، در صورتی که نامزدهای انتخابات در دوران تبلیغات انتخاباتی وعده غیر قانونی و مبهم و بدون زمان‌بندی مناسب ارائه دهند صلاحیت آن‌ها توسط نهاد ناظر، یعنی شورای نگهبان، رد شود یا در صورتی که مصداق فریب و تطمیع باشد، توسط قوه قضائیه رسیدگی شود. گفتنی است این امر نافی نظارت سیاسی مجلس شورای اسلامی بر وظایف رئیس‌جمهور، منبث از اصول ۸۸ و ۸۹ قانون اساسی، نیست. نکته دیگر آنکه سازوکارهایی باید وجود داشته باشد که رأی‌دهندگان با توجه به حدود صلاحیت و اختیارات قانونی نامزدهای انتخابات وعده‌های آنان را صحت‌سنجی کنند و موارد غیر قانونی را تشخیص دهند. این امر می‌تواند یک امر بازدارنده نیز تلقی شود و از دادن وعده‌های غیر قانونی توسط نامزدها جلوگیری کند. گفتنی است گاه ممکن است نامزدهای انتخابات به‌رغم اعلام اولیه وعده‌های خود، پس از برگزیده شدن، منکر این وعده‌ها شوند. از این رو لازم است، به موجب قانون، نامزدهای انتخابات را ملزم ساخت در زمان ثبت‌نام نسخه‌ای مکتوب و مشروح و امضا شده از برنامه‌ها و وعده‌های خویش به شورای

نگهبان تسلیم کنند یا هم‌زمان با آغاز تبلیغات نامزدها سامانه‌ای برخط ایجاد شود تا همه وعده‌های نامزدها ثبت شود و در معرض انظار عموم مردم و صاحب‌نظران قرار گیرد. این سامانه می‌تواند به صورت رسمی از جانب صداوسیما، به عنوان متولی برگزاری مناظرات انتخاباتی، راه‌اندازی شود. همچنین به منظور ایجاد اطمینان اولیه در مردم، در زمینه عملی بودن وعده‌ها، هر یک از نامزدها مکلف شوند برای حوزه‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و ... تأیید و امضای تعداد قابل توجهی از استادان دانشگاه و جامعه نخبگان کشور را کسب کنند. شورای نگهبان نیز می‌تواند در زمینه بررسی مغایرت یا عدم مغایرت وعده‌ها و برنامه‌های نامزدها با قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام مکلف شود. همچنین این نهاد، به عنوان نهاد ناظر بر انتخابات، در مواردی که نامزد انتخابات با استفاده از وعده‌های دروغین در دوره‌های پیشین انتخاب شده است باید در زمان بررسی صلاحیت نامزدهای انتخابات این امر را به منزله نکته‌ای منفی برای وی لحاظ کند (اسماعیلی و حبیب‌نژاد، ۱۳۹۶: ۱۴۸). در ارتباط با رصد کردن وعده‌های انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری، مرکز آمار ایران نیز به عنوان یک نهاد تخصصی می‌تواند در بهاء میزان تحقق وعده‌ها اعلام نظر کند.

نتیجه

شفافیت را می‌توان یکی از رویکردهای مؤثر ارتقایی نظام انتخاباتی تلقی کرد. شفاف‌سازی فرایندهای انتخابات می‌تواند ساختار سالمی برای «انتخابات درست» و «انتخاب درست» فراهم کند. «انتخاب درست» زمانی محقق خواهد شد که شرکت‌کنندگان در انتخابات بتوانند با در اختیار داشتن اطلاعات و شناخت کافی درباره نامزدها بستر مطمئن و قابل محاسبه‌ای برای شرکت در انتخابات داشته باشند. شناخت کامل و صحیح نامزدها برای مردم در حوزه‌های مختلف می‌تواند زمینه‌ساز انتخاب «اصلح» برای شهروندان باشد که خود موجب کارآمدی نظام مدیریتی کشور خواهد شد. سنجه شفافیت در ارتباط با نامزدهای انتخابات می‌تواند ناظر بر شرایط انتخاب‌شوندگی، سوابق و مواضع، برنامه‌های اجرایی، اموال و دارایی، هزینه‌های تبلیغات، و وعده‌های انتخاباتی آنان باشد. در ارتباط با شرایط انتخاب‌شوندگی نامزدهای ریاست‌جمهوری در نظام حقوقی ایران، با توجه به کیفی بودن شرایط مصرح در اصل ۱۱۵ قانون اساسی و بندهای متعدد سیاست‌های کلی انتخابات، از جمله بندهای ۱۰ و ۱-۱۰ و ۲-۱۰، مجلس شورای اسلامی می‌تواند شرایط رئیس‌جمهور را در چارچوب اصل ۱۱۵ و سایر اصول قانون اساسی به شکل دقیق‌تر و شفاف تعیین کند. عدم ایراد شورای نگهبان راجع به «طرح اصلاح قانون انتخابات ریاست‌جمهوری»، مصوب ۱۳۹۹/۱۰/۲۱، مؤید چنین برداشتی است. در ارتباط با شفافیت در سوابق و مواضع و برنامه‌های اجرایی نامزدها باید گفت اگرچه

مطابق ماده ۲ مصوبه شورای نگهبان، مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۸، در ارتباط با «تعریف و اعلام معیارها و شرایط لازم برای تشخیص رجل سیاسی و مذهبی» نامزدهای ریاست‌جمهوری مکلف‌اند سوابق کافی و قابل ارزیابی و برنامه‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی خود را به شورای نگهبان ارائه دهند، این امر نافی ایجاد سازوکار قانونی توسط مجلس شورای اسلامی جهت اعلام سوابق و مواضع و برنامه‌های اجرایی نامزدهای ریاست‌جمهوری برای شرکت‌کنندگان در انتخابات نیست. مستمسک این برداشت، بند ۸ سیاست‌های کلی انتخابات با هدف «ارتقای سطح شناخت» نامزدهای انتخابات به «منظور افزایش مشارکت و حضور آگاهانه و بانشاط مردم و کمک به انتخاب اصلح» است. سلامت اقتصادی نامزدها از دیگر مسائل مهم و ضروری انتخابات ریاست‌جمهوری است که می‌تواند نقش بسزایی در جلب مشارکت عمومی در انتخابات داشته باشد که تاکنون سازوکاری جهت تضمین آن در قوانین و مقررات انتخابات ریاست‌جمهوری پیش‌بینی نشده است. این امر به شکل ویژه در بند ۱-۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات مورد تأکید قرار گرفته است. بر همین اساس ضروری است مجلس شورای اسلامی در این زمینه قانون‌گذاری کند. در مورد شفافیت هزینه‌های تبلیغات انتخاباتی نامزدهای ریاست‌جمهوری پیشنهاد می‌شود مجلس شورای اسلامی همچون «قانون شفافیت و نظارت بر تأمین مالی فعالیت‌های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی» مصوب ۱۳۹۸/۱۱/۰۶ و با هدف تحقق بندهای ۴ و ۶ و ۷ سیاست‌های کلی انتخابات قانون وضع کند. ایجاد سامانه‌های قانونی جهت ثبت و ضبط وعده‌های نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری نیز می‌تواند اولاً ملاکی جهت تطبیق وعده‌ها با حدود صلاحیت و اختیارات قانونی آنان باشد و ثانیاً تضمینی جهت عدم انکار وعده‌های انتخاباتی مطروحه پس از منتخب شدن نامزدهای ریاست‌جمهوری باشد.

یادداشت‌ها

۱. رهبر انقلاب در تاریخ ۱۴۰۱/۰۳/۰۴ در دیدار خود با نمایندگان مجلس شورای اسلامی بر ضرورت قانون‌گذاری ذیل سیاست‌های کلی انتخابات تأکید کرد. مشروح بیانات قابل دسترس در تارنمای:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50317>

۱. مصطفی‌زاده، فهیم (۱۳۹۸)، «رویکرد نظام‌های انتخاباتی به تعیین حدود، نوع، و منابع هزینه‌های انتخاباتی با تأکید بر سیاست‌های کلی انتخابات»، اندیشه‌های حقوق عمومی، سال هفتم، شماره دوم؛ ۲. هاشمی، سید محمد؛ محمدتقی اکبری؛ ولی رستمی (۱۳۹۹)، «هزینه‌های انتخاباتی و آزادی سخن»، تعالی حقوق، سال ششم، شماره ۲؛ ۳. مهری، مریم؛ اسماعیل هادی‌تبار (۱۳۹۴)، «پیشگیری از افزایش جرایم اقتصادی از طریق شفاف‌سازی هزینه‌های تبلیغات انتخاباتی»، کارآگاه، شماره ۳۲.

۳. ماده ۳۵. انتخاب‌شوندگان هنگام ثبت‌نام باید دارای شرایط زیر باشند:
۱. از رجال مذهبی، سیاسی؛ ۲. ایرانی‌الاصل؛ ۳. تابعیت کشور جمهوری اسلامی ایران؛ ۴. مدیر و مدبر؛ ۵. دارای حسن سابقه و امانت و تقوی.
  ۴. ۱۰. ارتقای شایسته‌گزینی- همراه با زمینه‌سازی مناسب- در انتخاب داوطلبان تراز شایسته جمهوری اسلامی ایران و دارای ویژگی‌هایی متناسب با جایگاه مربوط از طریق: ۱- ۱۰. تعیین دقیق معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان در چارچوب قانون اساسی با تأکید بر کارآمدی علمی، جسمی، و شایستگی متناسب با مسئولیت‌های مربوط و تعهد به اسلام، انقلاب، و نظام اسلامی و قانون اساسی به‌ویژه التزام به ولایت فقیه و سلامت اخلاقی- اقتصادی؛ ۲- ۱۰. شناسایی اولیه توانایی و شایستگی داوطلبان در مرحله ثبت‌نام به شیوه‌های مناسب قانونی و متناسب با هر انتخابات.
  ۵. نظرات شماره ۲۰۹۷ مورخ ۱۳۶۰/۰۴/۱۵، ۳۶۸۱ مورخ ۱۳۶۴/۰۳/۲۵، ۱۳۶۴/۰۳/۲۵، ۳۰/۲۹۴۴۱ مورخ ۸۷/۰۹/۱۱ مورخ ۱۳۸۷/۰۹/۱۱.
6. <https://www.ontheissues.org/default.htm>
7. <http://www.nytimes.com/interactive/2016/us/elections/candidates-on-the-issues.html>
۸. این شرط در ماده ۳۵ قانون انتخابات ریاست‌جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ مجلس شورای اسلامی نیز تکرار شده است: «۵. دارای حسن سابقه و امانت و تقوی ...».
  ۹. این طرح در نهایت با ایراد هیئت عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام مواجه شد و شورای نگهبان در نظر شماره ۱۰۲/۲۴۸۶۷ مورخ ۱۴۰۰/۰۱/۲۹ خود به مجلس شورای اسلامی اعلام کرد. متن نظر قابل دسترس در سامانه جامع نظرات شورای نگهبان به آدرس <http://nazarat.shora>.
  ۱۰. ماده ۲. شرایط و معیارهای لازم جهت تشخیص رجل سیاسی مذهبی و مدیر و مدبر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری عبارت‌اند از: ۱. سوابق کافی و قابل ارزیابی در فعالیت‌های مذهبی و سیاسی از قبیل مکتوبات، سخنرانی‌ها، و اعلام مواضع؛ ۲. ...
  ۱۱. ۸. ارتقای سطح شناخت و آگاهی و آموزش‌های عمومی و ترویج هنجارهای انتخاباتی و نهادینه کردن آن در فرهنگ عمومی و تعیین قواعد و ضوابط رقابت سیاسی سالم به منظور افزایش مشارکت و حضور آگاهانه و بانشاط مردم و کمک به انتخاب اصلاح.
  ۱۲. اصل ۱۱۴ قانون اساسی: «رئیس‌جمهور برای مدت چهار سال با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شود و انتخاب مجدد او به صورت متوالی تنها برای یک دوره بلامانع است».
  ۱۳. اصل ۱۱۳ قانون اساسی: «پس از مقام رهبری، رئیس‌جمهور عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسئولیت اجرای قانون اساسی و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود بر عهده دارد».
  ۱۴. اصل ۱۲۶ قانون اساسی: «رئیس‌جمهور مسئولیت امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور را مستقیماً بر عهده دارد و می‌تواند اداره آن‌ها را به عهده دیگری بگذارد».
  ۱۵. اصل ۱۳۴ قانون اساسی: «ریاست هیئت وزیران با رئیس‌جمهور است که بر کار وزیران نظارت دارد و با اتخاذ تدابیر لازم به هماهنگ ساختن تصمیم‌های وزیران و هیئت دولت می‌پردازد و با همکاری وزیران برنامه و

خط‌مشی دولت را تعیین و قوانین را اجرا می‌کند. در موارد اختلاف نظر و یا تداخل در وظایف قانونی دستگاه‌های دولتی در صورتی که نیاز به تفسیر یا تغییر قانون نداشته باشد تصمیم هیئت وزیران که به پیشنهاد رئیس‌جمهور اتخاذ می‌شود لازم‌الاجرا است. رئیس‌جمهور در برابر مجلس مسئول اقدامات هیئت وزیران است.»
۱۶. ماده ۲۰۴. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی: «قبل از تشکیل اولین جلسه بررسی برنامه‌های دولت و اخذ رأی اعتماد هیئت وزیران، نمایندگان مخالف و موافق برنامه خط‌مشی و اصول کلی و ترکیب هیئت وزیران و نیز نمایندگان مخالف و موافق هر یک از وزیران به تفکیک برنامه و هر وزیر در برهه‌های جداگانه یا دستگاه الکترونیک ثبت‌نام می‌نمایند...».

۱۷. ماده ۶۵. نامزدهای ریاست‌جمهوری که صلاحیت آنان توسط شورای نگهبان تأیید و اسامی آن‌ها از طرف وزارت کشور اعلام می‌گردد هر یک حق دارند به طور مساوی از صداوسیما جمهوری اسلامی ایران برای معرفی و ارائه برنامه‌های خود استفاده نمایند. ترتیب و تنظیم برنامه تبلیغات نامزدهای انتخاباتی از طریق صداوسیما به عهده کمیسیون بررسی تبلیغات می‌باشد.

۱۸. شورای نگهبان در اجرای جزء ۵ بند ۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات شرایط مذکور را در مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۲۰ اعلام نمود. در تاریخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۸ نیز این مصوبه اصلاح شد.

۱۹. ارتقای سطح شناخت و آگاهی و آموزش‌های عمومی و ترویج هنجارهای انتخاباتی و نهادینه کردن آن در فرهنگ عمومی و تعیین قواعد و ضوابط رقابت سیاسی سالم به منظور افزایش مشارکت و حضور آگاهانه و بانشاط مردم و کمک به انتخاب اصلاح.

۲۰. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۸۰/۰۲/۲۸؛ قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3066>

۲۱. مثلاً می‌توان به «قانون رسیدگی به دزایی مقامات، مسئولان، و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران» مصوب ۱۳۹۴/۰۸/۰۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام اشاره کرد.

۲۲. مثلاً در مجلس هشتم طرح اصلاح موادی از قانون انتخابات مجلس تحت عنوان «طرح شفاف‌سازی هزینه‌های انتخاباتی» با قید دوفوریت تقدیم مجلس شد که دوفوریت آن رد و با مخالفت مجلس روبه‌رو شد. بر اساس ماده ۵ این طرح، تبصره ۳ ماده ۴۵ قانون انتخابات مجلس به تبصره ۴ تبدیل و تبصره زیر به عنوان تبصره ۳ به آن ماده الحاق شده بود: «تبصره ۳. داوطلبان انتخابات باید همراه به فرم ثبت‌نام لیست تمامی دزایی‌های منقول و غیر منقول خود و همسر و فرزندان خود را اعلام کنند...».

۲۳. ماده ۲. شرایط و معیارهای لازم جهت تشخیص راجل سیاسی مذهبی و مدیر و مدبر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری عبارت‌اند از: ... ۲-۲. معاونین رؤسای قوای سه‌گانه؛ ۳-۲. اعضای شورای عالی امنیت ملی؛ ۴-۲. اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام؛ ۵-۲. مدیر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه کشور؛ ۶-۲. رؤسای سازمان‌ها، مؤسسات، و نهادهای دولتی و مؤسسات و نهادهای عمومی غیر دولتی در سطح ملی ...»

۲۴. بندهای ۸ و ۱۰ و ۱۳ سیاست‌های کلی انتخابات.

۲۵. مثلاً در ماده ۹ «قانون شفافیت و نظارت بر تأمین مالی فعالیت‌های انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی» مصوب ۱۳۹۸/۱۱/۰۶ مقرر شده است: «نامزدها موظف‌اند تمامی مصارف و مخارج مرتبط با فعالیت‌های انتخاباتی و هزینه‌های تبلیغاتی خود و منابع تأمین مالی این هزینه‌ها و میزان کمک‌های مالی نقدی و غیر نقدی دریافتی را به نحو شفاف در سامانه مالی انتخابات ثبت نمایند...».
۲۶. ۵. ممنوعیت هر گونه تخریب، تهدید، تطمیع، فریب، و وعده‌های خارج از اختیارات قانونی و هر گونه اقدام مغایر امنیت ملی نظیر تفرقه قومی و مذهبی در تبلیغات انتخاباتی.
۲۷. بخش‌های ۷۲-۹۰ قانون نمایندگی از سوی مردم.
۲۸. مواد L.52-4 تا L.52-18 قانون انتخابات فرانسه.
۲۹. ۶. ممنوعیت استفاده از حمایت و امکانات بیگانگان اعم از مالی و تبلیغاتی توسط نامزدها و احزاب و برخورد به موقع دستگاه‌های ذی‌ربط.
۳۰. ۷. پیشگیری از جرایم و تخلفات انتخاباتی و هر گونه اقدام مغایر قانون، منافع ملی، وحدت ملی، و امنیت ملی و رسیدگی سریع و خارج از نوبت حسب مورد به آن‌ها به‌ویژه جرایم امنیتی، مالی، و تبلیغاتی و اقدامات تخریبی ضد داوطلبان.

31. <http://www.abc.net.au/news/factcheck/promisetracker>

32. www.politifact.com

33. <http://www.electionpromisestracker.in>

۳۴. اصل ۲ قانون اساسی: «جمهوری اسلامی نظامی است بر پایه ایمان به: ۱. خدای یکتا (لا اله الا الله) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او؛ ۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین؛ ۳. معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا...»؛ ۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا،...».

۳۵. ۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوا و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی.
۳۶. ۵. ممنوعیت هر گونه تخریب، تهدید، تطمیع، فریب، و وعده‌های خارج از اختیارات قانونی و هر گونه اقدام مغایر امنیت ملی نظیر تفرقه قومی و مذهبی در تبلیغات انتخاباتی.

پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. احسانی، رضا (۱۳۹۶)، «بررسی تحلیلی وعده‌های انتخاباتی از منظر مبانی فقهی، حقوقی، و اخلاق سیاسی»، گزارش سازمان بسیج حقوقدانان، شماره مسلسل ۹۶۰۵۰۰۶.
۲. اسماعیلی، محسن؛ سید احمد حبیب‌نژاد (۱۳۹۶)، «مبانی فقهی حقوقی لزوم عمل به وعده‌های انتخاباتی و مقابله با وعده‌های دروغین»، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۱.
۳. اسماعیلی، محسن؛ مصطفی منصوریان (۱۳۹۱)، «درآمدی بر نقش مجلس شورای اسلامی در حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام»، دانش حقوق عمومی، شماره ۲.
۴. بارت، اریک (۱۳۸۶)، مقدمه‌ای بر حقوق اساسی، مترجم: عباس‌علی کدخدایی، تهران: میزان، چ ۲.
۵. باقری خوزانی، محمدحسن؛ فرامرز عطریان؛ غلام‌حسین مسعود (۱۴۰۰)، «حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تفصیل و تبیین شرایط رئیس‌جمهور با تأکید بر سیاست‌های کلی انتخابات»، دانش حقوق عمومی، شماره ۳۳.
۶. بانکی، محمدتقی (۱۳۶۵)، «بازنگری و بیان یک تجربه»، برنامه و توسعه، شماره ۴ و ۵.
۷. بهادری، علی؛ محمدحسن باقری خوزانی (۱۳۹۷)، «نگاهی به عملکرد شورای نگهبان در نظارت بر انتخابات و صیانت از آرای مردم در دوازدهمین دوره انتخابات ریاست‌جمهوری»، پژوهشکده شورای نگهبان.
۸. تقی‌زاده، جواد (۱۳۸۵)، «شرایط خاص انتخاب‌پذیری در انتخابات سیاسی»، حقوق اساسی، شماره ۶ و ۷.
۹. حبیب‌نژاد، سید احمد؛ حدیثه داودی (۱۳۹۷)، «الگوی تبلیغات انتخاباتی ایران در پرتو مؤلفه‌های تبلیغات انتخاباتی شایسته»، دانش حقوق عمومی، شماره ۲۰.
۱۰. حبیب‌نژاد، احمد (۱۳۹۰)، «شرایط انتخاب‌شوندگی در انتخابات مجلس شورای اسلامی در نظام حقوق اساسی ایران با نگاهی تطبیقی»، علوم سیاسی، شماره ۵۵.
۱۱. دایرةالمعارف بین‌المللی انتخابات، ویراستار: ریچارد رز (۱۳۹۰)، مترجم: محمدتقی دلفروز، تهران: مرکز مطالعات، تحقیقات، و آموزش وزارت کشور با همکاری نشر میزان.
۱۲. شمس‌ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۲)، «پول‌شویی، آثار و عکس‌العمل‌ها»، اندیشه‌های حقوقی، سال اول، شماره ۵.

۱۳. صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۴)، جلسه اول تا سی و یکم، تهران: اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی.
۱۴. طحان‌نظیف، هادی؛ علی‌هادی‌زاده (۱۳۹۷)، «ماهیت قوانین برنامه توسعه در نظام حقوقی ایران»، دانش حقوق عمومی، شماره ۲۱.
۱۵. طحان‌نظیف، هادی؛ ابوالفضل درویشوند؛ علی‌فتحی‌زفرقندی (زیر نظر عباس‌علی‌کدخدایی) (۱۳۹۶)، شرح قانون اساسی، تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ج ۱، فصل هشتم: رهبر.
۱۶. طحان‌نظیف، هادی؛ محمدجواد مطیعی (۱۳۹۹)، «واکاوی تعاریف مصوبه شورای نگهبان از رجل مذهبی-سیاسی، مدیر و مدبر»، دانش حقوق عمومی، سال نهم، شماره ۲۷.
۱۷. عالی‌پور، حسن (۱۳۹۴)، «نظام حقوقی انتخابات و حق انتخاب در جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، شماره ۳.
۱۸. فتحی‌زفرقندی، علی (۱۳۹۷)، شورای نگهبان: نظارت بر انتخابات، تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان.
۱۹. قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۸۴)، «تحلیل رابطه الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری»، مدیریت فرهنگ سازمانی، شماره ۱۰.
۲۰. کدخدایی، عباس‌علی (اسفند ۱۳۸۱)، «نگاهی کوتاه به قانون جدید حقوق انتخابات روسیه»، ناظر امین، شماره ۳.
۲۱. گودوین‌گیل، گای اس. (۱۳۷۹)، انتخابات آزاد و منصفانه در حقوق و رویه بین‌المللی، مترجم: سید جمال سیفی و سید قاسم زمانی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۲۲. ماسکیو، لوئیس؛ آندره بلز (۱۳۹۰)، دایره‌المعارف بین‌المللی انتخابات، ویراستار: ریچارد رز، مترجم: محمدتقی دلفروز، تهران: مرکز مطالعات، تحقیقات، و آموزش وزارت کشور با همکاری نشر میزان.
۲۳. محمدیان، محمود (۱۳۸۵)، مدیریت تبلیغات از دید بازاریابی، تهران: حروفیه.
۲۴. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری (۱۳۹۸)، شفافیت انتخابات (تأمین حق مسلم شهروندان در انتخابات از رهگذر شفافیت)، شماره مسلسل ۳۶۰.

۲۵. مصطفی‌زاده، فهیم (۱۳۹۷)، «رویکرد نظام‌های انتخاباتی به تعیین حدود، نوع، و منابع هزینه‌های انتخاباتی با تأکید بر سیاست‌های کلی انتخابات»، اندیشه‌های حقوق عمومی، سال هفتم، شماره ۲.
۲۶. هاشمی، سید محمد (۱۳۸۶)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران: حاکمیت و نهادهای سیاسی، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چ ۱۴، ج ۲.

1. Hall, p. (2002), Urban and Regional Planning, 4th ed, London, Routledge.
2. Ackoff, R. L. (1970), A Concept of Corporate Planning, New York, Wiley Interscience

اسناد، قوانین و مقررات

۱. آیین‌نامه اجرایی انتخابات ریاست جمهوری، مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۱۶ هیئت وزیران با اصلاحات بعدی.
۲. سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ مقام معظم رهبری.
۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۸.

پایگاه‌های اینترنتی

1. <https://www.ontheissues.org/default.htm>
2. <http://www.nytimes.com/interactive/2016/us/elections/candidates-on-the-issues.html>
3. <https://farsi.khamenei.ir>
4. <http://www.abc.net.au/news/factcheck/promisetracker>
5. www.politifact.com
6. <http://www.electionpromisetracker.in>
7. <http://nazarat.shora-rc.ir>

References

A) Books

1. Barnett, Eric (2007), An Introduction to Fundamental Rights, Translated by Abbas Ali Kadkhodaei, Tehran: Mizan Publishing, Second Edition. (In Persian)
2. Bahadori, Ali and Bagheri Khozani, Mohammad Hassan (2018), A Look at the Performance of the Guardian Council in Monitoring the Elections and Safeguarding People's Votes in the 12th Presidential Election, Research Institute of the Guardian Council. (In Persian)

3. Encyclopedia of International Elections, edited by Richard Rose (2011), translated by Mohammad Taghi Delfrooz, Tehran: Research and Education Center of the Ministry of Interior in collaboration with Mizan Publishing House, first edition. (In Persian)
4. W. Paati Ofuso-Amah; Raj Super Amanin; Kishore Aperti (1384), legal frameworks for dealing with corruption (financial), translated by Ahmad Ranjbar, Tehran: Office of Political Studies of the Research Center of the Islamic Council, Bita. (In Persian)
5. Annotated report of the deliberations of the Constitutional Revision Council of the Islamic Republic of Iran (1985), the first session to the 31th session, Tehran: General Department of Cultural Affairs and Public Relations of the Islamic Council, first edition. (In Persian)
6. Fatahi Zafarkandi, Ali (2017), Guardian Council; Election monitoring, Tehran: Guardian Council Research Institute Publications. (In Persian)
7. Goodwin Gill, Guy S. (2000), Free and fair elections in international law and practice, translated by Seyed Jamal Seifi and Seyed Qasem Zamani, Tehran: Shahr Danesh Institute of Legal Studies and Research. (In Persian)
8. Lewis, Maskio and Andre, Blaze (2011), International Encyclopedia of Elections, edited by Richard Rose, translated by Mohammad Taghi Delfrooz, Tehran: Research and Education Center of the Ministry of Interior in cooperation with Mizan Publishing, first edition.
9. Mohammadian, Mahmoud (2016), Advertising Management from the Marketing Perspective, Tehran: Horufiyeh.
10. Hashemi, Seyyed Mohammad (2007), Fundamental Rights of the Islamic Republic of Iran: Sovereignty and Political Institutions, Tehran: Mizan Legal Foundation, 14th edition, Volume 2.

B) Articles

1. Ehsani, Reza (2017), Analytical Examination of Election Promises from the Perspective of Jurisprudence, Law and Political Ethics, Report of the Basij Organization of Lawyers, Series number: 9605006. (In Persian)
2. Ismaili, Mohsen and Habibenjad, Seyed Ahmad (2017), Necessity of Fulfilling Election Promises by Candidates and Fight against Empty Election Promises and their Jurisprudential Principles, Public Law Studies Quarterly, No. 1.
3. Ismaili, Mohsen and Mansourian, Mostafi (2012), An Introduction to the Role of Iran's Islamic Parliament in the Proper Execution of the General Policies, Quarterly Journal of Public Law Knowledge, No. 2.
4. Bagheri Khozani, Mohammad Hassan and Atrian, Faramarz and Masoud, Allamhossein (2021), Scope of Competence of the Islamic Consultative

- Assembly in Detailing and Explaining the Conditions of the President with Emphasis on General Policies of the Elections, Quarterly Journal of Public Law Knowledge, No. 33. (In Persian)
5. Banki, Mohammad Taqi (1986), Reviewing and expressing an experience, Program and Development Magazine, No. 4 and 5. (In Persian)
  6. Taghizah, Javad (2015), special conditions of electability in political elections, Fundamental Rights Journal, Winter 2015, No. 6 and 7. (In Persian)
  7. Habibnejad, Ahmed and Davodi, Haditha (2017), The Iran Electoral Advertising Model in light of the Good Electoral Advertising Requirements, Quarterly Journal of Public Law Knowledge, No. 20. (In Persian)
  8. Habib Nejad, Ahmad (2019), The Conditions of Being Elected in the Elections of the Islamic Council in Iran's Fundamental Rights System, Hittabighi Bank, Political Science, Fall 2019, No. 55. (In Persian)
  9. Shams Natari, Mohammad Ebrahim (2003), "Money Laundering, Works and Reactions", Journal of Legal Thoughts, First Year, No. 5. (In Persian)
  10. Tahan Nazeef, Hadi and Hadizadeh, Ali (2018), The Nature of the Development Plan Laws in the Legal System of Iran, Public Law Knowledge, No. 21. (In Persian)
  11. Tahan Nazif, Hadi and Dervishund, Abolfazl and Fatahizfarqandi, Ali, Under the supervision of Abbas Ali Kadkhodaei (2017), Commentary on the Constitution-Chapter 8-Lehbar (Volume 1), Tehran: Guardian Council Research Institute Publications. (In Persian)
  12. Tahan Nazif, Hadi, Motiee, Mohammad Javad (2020), Elucidation of the Iranian Guardian Council's definitions of "manager", "contriver and solution finder", "politician" and "religious person" in its legislation, Quarterly of Public Law Knowledge, 9th year, NO. 27. (In Persian)
  13. Alipour, Hassan (2015), The legal system of elections and the right to vote in the Islamic Republic of Iran, Strategic Studies Quarterly journal, No. 3. (In Persian)
  14. Qolipour, Rahmat Elah (2005), Analysis of the relationship between good governance model and administrative corruption, Organizational Culture Management, No. 10. (In Persian)
  15. Kadkhodaei, Abbas Ali (February 2003), "A brief look at the new law of election rights in Russia", Nazer Amin quarterly magazine, No. 3. (In Persian)
  16. Presidential Strategic Research Center (2019), transparency of elections (ensuring the Muslim rights of citizens in elections through transparency), Serial number 360. (In Persian)
  17. Mustafazadeh, Fahim (2018), Electoral systems' approach to determining the limits, types and sources of election expenses with an emphasis on

general election policies, Journal of Public Law Thoughts, 7th year, No. 2.
(In Persian)

C) Documents, rules and regulations

1. The Executive Regulations of the Presidential Elections approved by the Council of Ministers on 1985/7 /7 with subsequent amendments.
2. The general election policies announced on 2016/10/15 by the Supreme Leader.
3. The Constitution of the Islamic Republic of Iran approved in 1979.

